

ועקרב [כוכבים הסמוכים זה לזה בצורה הדומה לעקרב] בדרום השמים.

וכל הישוב השטח המיושב בכני אדם שבעולם כולו, אינו יושב אלא בשטח קטן, שנמצא בין עגלה לעקרב. שהרי כל אדם רואה בצפונו עגלה ובדרומו עקרב.

[ואין הישוב כמידת כל השטח שבין עגלה לעקרב, שהרי כמה כוכבים יש ביניהם, וכל כוכב גדול ככל הישוב כולו. רש"י].

וכל הישוב כולו, אינו הוה אין החמה עוברת מתחילתו עד סופו אלא שעה אחת ביום.

תדע ראייה לכך, שהרי בחמש [בשעה החמישית ביום] חמה במזרח, ובשבע [בשעה שביעית ביום] חמה במערב. ורק מחצי השעה יש ועד חצי השעה שבע, [חצי שעה קודם חצות וחצי שעה אחר חצות] חמה עומדת בראש כל אדם.

נמצא שהשטח המיושב בעולם הוא אחד חלקי 12 מן העולם כולו, שהרי החמה עוברת את הישוב בשעה אחת שהיא 1\12 מהיום כולו.

ואם כן אורך העולם כולו הוא פי 12 מהשטח המיושב, והשטח המיושב גדול יותר מאלף פרסה, נמצא שהעולם גדול הרבה יותר מששת אלפים פרסאות.

ומסקינן: מכאן תיובתא לרבא.

תא שמע סתירה לדברי רבא מדברי רבי יוחנן בן זכאי:

דאמר רבי יוחנן בן זכאי: בישעיהו [יד יג] נאמר על נבוכדנצר מלך בבל שאמר בלבבו "אעלה על במתי עב, אדמה לעליון". ושאל רבי יוחנן בן זכאי: מזה תשובה השיבתו בת קול לאותו רשע בשעה שאמר "אעלה על במתי עב אדמה לעליון"?

יצתה [יצאה] בת קול ואמרה לו: רשע בן רשע בן בנו של נמרוד הרשע מלך בבל, ^{ב-צד} שהמריד את כל העולם כולו עלי במלכותו בדור הפלגה, שהשיא עצה לאנשי דורו לבנות מגדל כדי להלחם בצבא השמים!

איך אתה אומר "אעלה על במתי עב, אדמה לעליון"?

הרי כמה שנותיו של אדם? שבעים שנה. ואם בגבורות שמונים שנה. שנאמר: "ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה" [תהילים צ].

והרי מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה, ועוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה, ובין רקיע לרקיע מהלך חמש מאות שנה. וכן בין כל רקיע לרקיע בין שבעת הרקיעים.

ולכן ענה לו הנביא ישעיהו לנבוכדנצר [שם]: "אך אל שאול תורד אל ירכתי בור". שימות ולא יספיק להגיע לרקיע העליון.

ומכאן סתירה לדברי רבא: שהרי רבי יוחנן בן זכאי אמר שמן הארץ עד לרקיע מהלך 500 שנה. והרי אורכו של עולם כמדת גובהו [שכך הגמרא דורשת במסכת חגיגה דף יב א מהפסוק "למן היום אשר ברא אלוהים אדם על הארץ, ולמקצה השמים ועד קצה

השמים"]. נמצא שאורך העולם מהלך 500 שנה.

והרי מהלך אדם 10 פרסאות ליום, נמצא אורך העולם כמה וכמה אלפי פרסאות. [365 יום בשנה * 10 פרסאות ליום, הרי 3650 פרסאות לשנה. * 500 שנה, הרי 1,825,000 פרסאות].

ומסקינן: מכאן **תיוכתא** לרבא.

תנו רבנן:

להבנת הברייתא הזו יש להקדים, שהכוכבים והמזלות [קבוצות כוכבים המסודרים בצורה של מזלות] עומדים על גלגל מעל הארץ. וגלגל זה הוא הנקרא "רקיע" ו"שמים". [הרמב"ם בפרק שלישי מהלכות יסודי התורה].

ויש לחקור, כאשר אנו רואים את הכוכבים והמזלות זזים, איך הדבר קורה? האם הכוכבים יושבים על הגלגל בלא תנועה, והגלגל מסתובב, ומסובב אותם. או שהגלגל עומד במקומו בלא תנועה, והכוכבים הם שנעים ומסתובבים על הגלגל. ובזה דנה הברייתא:

חכמי ישראל אומרים: גלגל קבוע במקומו. ומזלות חוזרין מסתובבים על הגלגל.

וחכמי אומות העולם אומרים: גלגל חוזר מסתובב, ומזלות קבועין במקומם.

אמר רבי תשובה דחיה לדבריהם של חכמי אומות העולם: מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון.⁽²⁾ ואם כדבריהם, שהגלגל מסתובב היינו צריכים לראות שהעגלה והעקרב מסתובבים מצפון לדרום כשם שהשמש וכוכבי הלכת מסתובבים. שהרי הגלגל מניע את כולם כאחד, ואיך יתכן שהשמש תסתובב ואילו העקרב והעגלה אינם מקיפים סיבוב שלם אלא זזים מעט וחוזרים למקומם?

מתקיף לה רב אחא בר יעקב: מה הראיה? לעולם יש לומר שגלגל קבוע ומזלות חוזרים כדעת חכמי אומות העולם. ומה שהקשינו מדוע השמש מקיפה את הארץ סיבוב שלם מצפון לדרום ואילו המזלות אינם זזים אלא מעט, על זה יש להשיב:

ודילמא שמא אין השמש והמזלות קבועים באותו הגלגל אלא הם קבועים בשני גלגלים, זה לפני זה.⁽³⁾

וצורת הגלגלים כבוצינא [הברזל] דריחיא.

2. תוספות אומרים שאין העגלה המוזכרת כאן מזל שור, וגם העקרב המוזכר כאן אינו מזל העקרה שבי"ב מזלות המוזכרים בראש השנה יא: שהרי שם מבואר שהמזלות נעים ממקומם וכשזה עולה זה שוקע. וזה שלא כדברי רש"י שכתב שהעגלה המוזכרת כאן היא מזל שור. [ולכאורה בדעת רש"י יש לומר שאמנם המזלות מקיפים ממזרח למערב אבל לא מצפון לדרום,

1. דעת הרמב"ם שם שיש תשעה גלגלים. שבעה גלגלים שבכל אחד מהם יש כוכב לכת אחד. ועוד גלגל למזלות, ועוד גלגל מעליהם. והגלגלים שקופים וזכים כספיר וכזכוכית. אבל מדברי רש"י נראה שבהוה אמינא שבגמרא המזלות קבועים בגלגל חמה עיין לקמן [ועיין ברש"י ראש השנה יא ב שנקט שהמזלות קבועים בגלגל חמה].

כמו הריחיים, שעשויים שני חלקים: א. בסיס אבן, ובו נקב. ב. כעין צלחת.

ובליטת ברזל יוצאת ממנה, ונכנסת לתוך הנקב שבבסיס, ובסיס הריחיים עומד במקומו. והברזל, הקבוע בבסיס, מסתובב מעליו בתוך הנקב.

וכמו כן אפשר לומר שהגלגל שהמזלות קבועים בו עומד במקומו ולמעלה ממנו יש גלגל שבו קבועה השמש, והוא מסתובב.

וכן לאידך גיסא, אם נסובב את הבסיס התחתון של הריחיים, יסתובב הבסיס בפני עצמו, ואילו הברזל שמעליו יעמוד במקומו. וכמו כן אפשר לומר שהגלגל שבו נמצאת השמש הוא למטה, ומסתובב בפני עצמו. והגלגל שבו קבועים המזלות עומד למעלה ממנו ואינו זז.

אי נמי, עוד יש להמשיל את זה: **כצינורא דרשא**. חור שבמפתן הדלת שבו קבוע הציר [הדלת שבזמן חז"ל עשו לה בליטות למעלה ולמטה, ונקבו חורים במפתן למעלה ולמטה. ובנקבים אלו קבעו את הדלת].

וכשאנו מסובבים את הדלת, הדלת מסתובבת וחור המפתן העליון עומד במקומו. וכמו כן יש לומר שהגלגל שבו קבועה השמש מסתובב למטה. ואילו הגלגל שבו המזלות קבועים, עומד במקומו למעלה מגלגל השמש.

וכן לאידך גיסא. אם נסובב את המשקוף שבו נכנס הציר, הרי המשקוף יסתובב והדלת תעמוד במקומה, וכמו כן אפשר לומר שהגלגל של השמש הוא הגלגל העליון והוא מסתובב מלמעלה, ותחתיו נמצא הגלגל התחתון שעומד במקומו ובו קבועים המזלות.

ועתה הגמרא חוזרת להמשך דברי הברייתא דלעיל, שהברייתא מביאה עוד דבר שנחלקו בו חכמי ישראל וחכמי אומות העולם:

חכמי ישראל אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע [ממזרח למערב] ומאירה את העולם. **ובלילה חמה מהלכת למעלה מן הרקיע** [ממערב למזרח] והרקיע מסתיר אותה מעינינו.

וחכמי אומות העולם אומרים: ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ומאירה את העולם. **ובלילה למטה מן הרקיע** ואינה נראית לעינינו.

אמר רבי: ונראין דבריהן נכונים יותר מדברינו. שהרי ביום מעיינות צוננין, ובלילה רותחין. ולמה זה כך? מכאן נראה כחכמי אומות העולם, שהחמה מהלכת בלילה מתחת הרקיע ומחממת את המעיינות הקרובים אליה שנובעים מעומק הרקיע. ואילו ביום שהחמה תחת הרקיע המעיינות צוננים.⁽⁴⁾

[שם].

4. בגליון הש"ס הביא רבי עקיבא איגר שרבנו תם אמר שאף על פי שנצחו חכמי האומות את חכמי ישראל היינו נצחון בראיות בעלמא. אבל

כלשון הגמרא "מעולם לא מצינו עגלה בדרום ועקרב בצפון". ואילו החמה מקיפה גם מצפון לדרום. ויש לבאר בזה את דברי הר"ח בהסבר הגמרא לקמן "ודילמא כבוצינא דריחיא". עיין

תניא שנינו בברייתא:

רבי נתן אומר: בימות החמה, חמה מהלכת בגובה של רקיע במרכז השמים. לפיכך כל העולם כולו רותח יותר מאשר בחורף מפני שהחמה עומדת מול פני הארץ, ואילו מעינות צוננין יותר מאשר בחורף, מפני שהחמה רחוקה ממקום נביעתם.

אבל בימות הגשמים, חמה מהלכת בשיפולי רקיע בצד דרום של הרקיע קרוב אל הקרקע. לפיכך כל העולם כולו צונן יותר מאשר בקיץ, כי החמה אינה עומדת מול פני הארץ, ואילו מעינות רותחין, מפני שהחמה נמצאת סמוך למקום נביעתן.

תנו רבנן:

בארבעה שבילין [צדדים של הרקיע, המכונים "שבילים"] חמה מהלכת: ניסן אייר וסיון מהלכת בהרים [מעל ההרים] כדי לפשר את השלגין.

תמוז אב ואלול מהלכת בישוב מעל מקום ישוב בני אדם, כדי לבשל את הפירות לאכילת בני אדם.

תשרי מרחשוון וכסליו מהלכת בימים כדי לישב את הנהרות.

טבת שבט ואדר מהלכת במדבר, שלא ליבש את הזרעים שנזרעו במקום ישוב בני אדם.

שנינו במשנה: ורבי אליעזר אומר מאסקופת העזרה ולחוץ [הרי זו דרך רחוקה].

והוינן בה: מי שעומד מחוץ לאסקופת העזרה ולא נכנס, וכי הוא פטור מכרת אף על גב דמצי עייל, שהוא יכול להיכנס? וכי לא אמרינן ליה קום עייל, הכנס? (5)

והתניא והרי שנינו בברייתא: יהודי ערל שלא מל וביטל את מצות הפסח ענוש כרת,

פי דעת חכמי האומות בשני הדברים: א. שבלילה החמה מתחת לקרקע. ב. שגלגל חוזר ומזלות קבועים. [אך כבר נתבאר לעיל שהסוגיא דלעיל בעמוד א כולה מתבארת רק על פי דעת חכמי ישראל].

5. מדברי הגמרא בכל הסוגיא משמע שאף על פי שיכול להכנס לעזרה, הוא פטור מכרת. אבל הרמב"ם בפירושו המשניות ביאר שמחלוקת רבי עקיבא ורבי אליעזר היא באופן שהיה קרוב לירושלים מהמודיעים מלפנים והיה חולה ברגליו וכיוצא בזה. לדעת רבי אליעזר הוא פטור משום דרך רחוקה, ואילו לרבי עקיבא הוא פטור רק משום אונס, והרמב"ם לשיטתו שפירש את המשנה לעיל צב ב שיש הבדל בין הבא בדרך

האמת כדעת חכמי ישראל. ובה מתפרש מה שאנחנו אומרים בתפילת יוצר של שבת "ובוקע חלונות רקיע" כלומר שיש ברקיע כעין חלונות שדרכם חמה יוצאת ומאירה לעולם.

אך בגמרא לעיל [פסחים מב א] מבואר שאין לשין את המצות אלא במים שלנו חוץ לנהרות. והרא"ש שם [סימן ל] מביא בשם רבינו אליעזר ממיץ שטעם הדבר מפני שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ כדעת חכמי האומות. והביאו דבריו להלכה האבי עזרי והסמ"ג, והביאם הבית יוסף סימן תנ"ה [ויש נפקא מינה בדבר עיין שם]. והמהרש"א כאן מציין לפרק לא יחפור שרבי יהושע הודה לחכמי האומות [וזה בדף כה ב שם. ועיין שם בפירוש רש"י ור"ח]. ובמסכת ראש השנה יא א פירש רש"י את הגמרא שם על

דברי רבי אליעזר. וערל שלא מל הרי בשעת שחיטה הוא אינו ראוי לשחוט, ואף על פי כן אמר רבי אליעזר שחייב כרת, כי אומרים לו קום ומול עצמך! אם כן גם בענין דרך רחוקה נאמר לו קום הכנס לעזרה!

אמר אביי תירוצ: ההיתר של דרך רחוקה אינו משום אנוס, אלא התורה פטרה כל אדם שהוא בדרך רחוקה אפילו אם יכול להכנס לעזרה. וזה דוקא לטהור שנמצא בדרך רחוקה.

ואין היתר שדומה לדרך רחוקה, לטמא. (6) שהתורה פטרה טמא רק מפני שהוא אנוס ואינו יכול לאכול את הפסח. וכמו כן בערל התורה פטרה אותו רק מפני שהוא אנוס. ולא עצם זה שהוא ערל או טמא גורם את הפטור. ולכן אם יכול למול את עצמו אינו פטור מלעשות פסח. [שהרי אינו אנוס].

[ולמה נקט אביי בדבריו "ואין דרך רחוקה לטמא" ולא נקט ערל שבו דיברנו? פירש רש"י שאביי נקט את לשון הגמרא לעיל צג ב שמדברת לענין טמא, והוא הדין שיש לומר כך גם בערל].

רבא אמר תירוצ אחר:

תנאי היא. נחלקו תנאים בדעת רבי אליעזר: שהתנא שבמשנתנו סובר בדעת רבי אליעזר שאדם שיכל להכנס לעזרה ולא נכנס פטור מכרת, וכמו כן גם ערל שלא מל פטור מכרת.

ואילו התנא שבברייתא שאמר בשם רבי אליעזר שערל שלא מל ענוש כרת, הוא חולק על התנא שבמשנתנו, וסובר בדעת רבי אליעזר שגם אם יכל להכנס לעזרה ולא נכנס חייב כרת. ואין נקרא דרך רחוקה אלא מן המודיעים ולחוץ, שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה.

ומצאנו שכבר נחלקו תנאים בדעת רבי אליעזר.

דתניא ששנו בברייתא: **רבי אליעזר אומר:** **נאמר ריחוק מקום בפסח** [במדבר ט] "או בדרך רחוקה". **ונאמר ריחוק מקום בענין פדיון מעשר שני** [דברים יד] "כי ירחק ממך המקום". ולומדים גזירה שוה:

מה להלן בריחוק מקום שבפדיון מעשר, מדובר בריחוק חוץ למקום אכילתו, שאם יש לאדם פירות מעשר שני והוא נמצא חוץ

רחוקה לאנוס, שהבא בדרך רחוקה ולא עשה פסח ראשון פטור מכרת אפילו אם הזיד בשני. ואילו בשאר אונסין, אם הזיד בשני חייב כרת. וזה שלא כדברי הגמרא. [ראה לעיל דף צב ב הערה 6].

6. התוספות מפרשים שטמא שהיה מחוץ לעזרה אין לו היתר של דרך רחוקה. ותמהו שאם כן כשהוא עומד חוץ לעזרה והוא ערל או טמא חייב בפסח. וכשימול את עצמו ויטהר יפטור.

וכתבו שמצינו כיוצא בזה כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו [שאם יגרום למנחה שתהיה ראויה לבילה יפטור מן הבילה].

ובתוספות פ א [באמצע דיבור המתחיל משלחין] כתבו שהטעם שאין דרך רחוקה לטמא, זהו משום שטמא אינו יכול לעשות פסחו אפילו כשהוא בירושלים אלא על ידי שליח. נמצא שמה שהוא בדרך רחוקה אינו משנה כלום, שהרי גם משם יכול למנות שליח.

לירושלים – ששם הוא מקום אכילתם – התורה התירה לו לפדות את הפירות ולעלות את דמיהם לירושלים.⁽⁷⁾

אף באן ריחוק מקום שבפסח, מדובר בריחוק חוץ לאכילתו, ואכילת הפסח היא בכל ירושלים, ולכן רק אם רחוק מחוץ לחומת ירושלים פטור מכרת.

רבי יוסי בר רבי יהודה אומר משום רבי אליעזר: לומדים פסח מפדיון מעשר באופן אחר. מה ריחוק מקום שבמעשר הוא חוץ למקום הכשירו, אף ריחוק מקום שבפסח הוא חוץ למקום הכשירו. והיינו חוץ לעשייתו, [להקרבתי], שהכשר הפסח הוא הקרבתי.

והיכן מקריבים אותו? בעזרה. נמצא שריחוק מקום לדעת [רבי יוסי ברבי יהודה בדעת] רבי אליעזר הוא מאיסקופת העזרה ולחוץ [כדעת התנא שבמשנתנו].

וכיון שמצאנו שכבר נחלקו התנאים בברייתא בדעת רבי אליעזר מהו ריחוק מקום, האם חוץ לירושלים או חוץ לעזרה. אם כן יש לומר שהתנא שאמר בשם רבי אליעזר שערל שלא מל חייב כרת, יש לו שיטה שלישית בדעת רבי אליעזר, שריחוק

מקום הוא מן המודיעים ולחוץ שאינו יכול להכנס בשעת שחיטה.

כמאן כשיטת איזה מן התנאים שדיברנו עליהם אזלא הא, הולכת המימרא הזאת, **דאמר רבי יצחק בר רב יוסף**:

אם רוב הקהל טמאים הפסח בא בטומאה. ולפי מה קובעים אם רוב הקהל טמאים? [אמר על זה רבי יצחק בר רב יוסף] **בטמאים הלך אחר רוב העומדין בעזרה**. ואם רובם טמאים, עושים את הפסח בטומאה, אף על פי שרוב ישראל שבחוץ טהורים.⁽⁸⁾

והוינן בה: **כמאן**, כשיטת מי סובר רבי יצחק בר רב יוסף?

ומשנינן: **כרבי יוסי בר רבי יהודה שאמר משום רבי אליעזר** שאלו שמחוץ לעזרה נחשבים "בדרך רחוקה" ופטורים מלעשות את הפסח. וכיון שהם פטורים מן הפסח, אין מונים אותם בתוך הקהל החייבים לעשות פסח.

שנינו במשנה: **אמר לו רבי יוסי לפיכך נקוד על ה' לומר לא מפני שרחוק ודאי אלא מאיסקופת העזרה ולחוץ**.

7. שנאמר בפדיון מעשר שני: "כי לא תוכל שאתו" ודרשו חז"ל אין "שאת" אלא אכילה. כלומר אם אינו יכול לאוכלו מפני שהוא חוץ לירושלים רשאי לפדותו, רש"י. ועיין תוספות ומהרש"א.

8. תוספות מבארים שהולכים אחר טהורים

תניא: רבי יוסי הגלילי אומר: נאמר [במדבר ט] "דרך רחוקה".⁽⁹⁾ שומע אני ממשמעות הפסוק הפשוטה שהדרך רחוקה היא מהלך שנים או שלשה ימים.

אבל בהמשך הפרשה נאמר: "והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה הנפש ההיא מעמיה".

וכשהוא אומר "ובדרך לא היה" ולא אמר "ובדרך רחוקה לא היה" — מגיד הכתוב שאין צריך שהדרך תהיה "רחוקה" ממש, אלא שמאסקופת העזרה ולחין קרוי "דרך" ופטור מכרת.

מתניתין:

צ-א מה ההבדל בין פסח הראשון לשני?

א. הראשון — אסור בכל יראה ובל ימצא. והשני — חמץ ומצה עמו בבית. ואינו צריך לבער את החמץ [ובגמרא מפורש טעם כל הדברים השנויים במשנתנו].

ב. הראשון — טעון הלל באכילתו בשעה שאוכלים אותו אומרים את ההלל. והשני — אינו טעון הלל באכילתו.⁽¹⁾

ואף על פי שאמרנו שיש הבדל בין פסח

ראשון לפסח שני בדברים דלעיל, מכל מקום זה וזה טעון הלל בעשייתו, בשעה שמקריבים את הקרבן קוראים הלויים את ההלל.⁽²⁾

וכן זה וזה נאכלין צלי, על מצה ומרורים, וכן דוחין בעשייתן את השבת. שאם חל י"ד ניסן או י"ד אייר בשבת, מקריבין את הפסח בשבת.

גמרא:

תנו רבנן:

נאמר [במדבר ט] בענין פסח שני: "ככל חוקת הפסח [פסח ראשון] יעשו אותו". ודרשו מהמלה "אותו": במצוה שבגופו של פסח הכתוב מדבר. כגון סדר עבודתו, ושנאכל צלי. אבל מצות שאינם בגופו של פסח כגון השבתת שאור לא נאמרו בפסח שני.

מצוה שעל גופו כגון מצה ומרור שנאכלים עם הפסח, מניין שגם הם התרכו בפסח שני? תלמוד לומר נאמר בענין פסח שני: "על מצות ומרורים יאכלוהו" [במדבר ט].

יכול אולי נרבה אפילו מצות שלא על גופו,

9. גירסת התוספתא רש"י וב"ח.

1. תוספות כתבו שהתנא שייר שפסח שני אינו נשחט בשלש כיתות. וביקור ארבעה ימים שאינו נוהג בשני.

2. לעיל סד. הביאו התוספות את דברי התוספתא שהלויים קראו את ההלל. וכן פסק הרמב"ם, ומלשון רש"י שם ובסוכה פרק החליל נראה

שהבעלים קראו את ההלל. וראה שם בהערות בשם הגר"ז שכתב שגם רש"י מודה שהלויים שרו את ההלל מדין שיר שבעבודת הקרבנות. אבל רש"י סובר שגם הבעלים קראו את ההלל בעשיית הפסח כשם שקראו באכילתו, וכשם שקוראין בשעת נטילת לולב [ועיין לשון הגמרא לקמן צה: "אפשר ישראל שוחטין את פסחיהן ונטליין את לולביהן ואין אומרים הלל"].